

prof. dr hab. Józefa FAMIELEC
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
e-mail: famielej@uek.krakow.pl

DOI: 10.15290/ose.2017.01.85.13

RECENZJA

książki Michała Moszyńskiego pt. *Niemiecki model Społecznej Gospodarki Rynkowej – perspektywa rynku pracy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2016, ss. 342.

Monografia Michała Moszyńskiego stanowi solidny wkład w wymianę poglądów w sprawie Społecznej Gospodarki Rynkowej (SGR), która doświadcza swoistego renesansu w debacie nad nową ekonomią instytucjonalną – w poszukiwaniu ograniczania przyczyn i łagodzenia skutków światowego kryzysu finansowego oraz gospodarczego lat 2008-2009.

Monografia jest pojemna, zarówno jeśli chodzi o objętość treści, jak i o jej zawartość. Treść została ustrukturyzowana w pięciu rozdziałach:

1. Rynek pracy w ordoliberalizmie i koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej;
2. Ordoliberalna teoria ładu gospodarczego a ekonomia instytucjonalna;
3. Realizacja modelu SGR w Niemczech zachodnich na rynku pracy – odbudowa instytucjonalna i polityk na rynku pracy w latach 1948-1989;
4. Formowanie porządku rynku pracy Społecznej Gospodarki Rynkowej w byłej NRD w latach 1990-1998;
5. Przebudowa rynku pracy SGR w zjednoczonych Niemczech po 1998 roku.

Takie ujęcie problemów badawczych i przyjęcie ich logiki jest oryginalne, odważne oraz inspirujące dla rozwiązywania współczesnych problemów makroekonomicznych, w szczególności na rynku pracy. Dowodzi znakomitej wiedzy Autora, zarówno w odniesieniu do ordoliberalnej teorii ładu gospodarczego, jak i rynku pracy w byłej NRD i w zjednoczonych Niemczech. Oryginalność monografii polega przede wszystkim na tym, że – jak sam autor stwierdza to we wstępie – wypełnia ona lukę we wiedzy i w publikacjach w zakresie pamięci instytucjonalnej. Autor z fascynacją – rzadko spotykaną wśród badaczy – odnosi się do instytucji kapitalizmu, w tym rynku pracy w kraju postsocjalistycznym, badając rezultaty transformacji w byłej NRD (co czyni Autor zwłaszcza w rozdziale 4.). Odwaga Autora polega na podjęciu się trudnego zadania badawczego – analizy teoretycznej ordoliberalnej myśli ekonomicznej

i jej klasyków, pozwalającej na wykorzystanie instytucji ładu gospodarczego do opisu koncepcji SGR (rozdział 1.). Inspiracji myślowych, badawczych, metodologicznych dostarcza każdy element treści monografii. Przede wszystkim źródłem takich inspiracji jest swoiste studium procesu przebudowy porządku rynku pracy SGR w zjednoczonych Niemczech po 1998 roku (rozdział 5.), które to studium mogłoby być przedmiotem odrębnej, samodzielnej monografii. Autor wykorzystuje tu wnikliwą diagnozę rynku pracy w byłej NRD (rozdział 4.) oraz efekty szoku zjednoczeniowego Niemiec w warunkach postępującej integracji europejskiej i procesów globalizacji.

Bogactwo treści każdego rozdziału monografii powoduje, że zamiar syntezy – ważny dla recenzji – jej teoretycznych oraz empirycznych walorów jest trudny. Szczególnym mnożnikiem wartości dodanej monografii jest wyodrębnienie, w modelowej analizie teoretycznej oraz badaniach empirycznych, trzech fundamentalnych obszarów rynku pracy i ich zasad, weryfikowanych dla NRD i zjednoczonych Niemiec. Są to:

- socjologiczno-antropologiczny fundament rynku pracy z zasadą wolności jednostki „od czegoś” i odpowiedzialności jednostki – wolności „do czegoś” na rynku pracy;
- polityka ładu gospodarczego z zasadą (re)konstruowania instytucjonalnych ram porządku rynku pracy i zabezpieczenia społecznego;
- polityka procesowa z zasadą zgodności polityki zatrudnienia i rynku pracy, polityki płacowej oraz polityki socjalnej z logiką rynku.

Realizacja tych zasad stanowi podstawę oceny ładu gospodarczego, a ten kształtowany jest przez reformy rynku pracy i ich narzędzia. Zwraca uwagę nadrzędna zasada odpowiedzialności państwa, partnerów taryfowych oraz jednostek na rynku pracy. Wspierać i wymagać, kształtować zdolność do podjęcia pracy, obniżać oczekiwania płacowe, świadczenia kompensacyjne, ograniczać subwencjonowanie zatrudnionych i bezrobotnych, rozwijać przedsiębiorczość – to ważniejsze modelowe efekty skutecznych reform na rynku pracy. Autor poszukiwał ich w analizowanych w NRD i zjednoczonych Niemczech procesach funkcjonowania i przebudowy rynku pracy.

Ordoliberalizm – zdaniem Autora – jest szczególnie predysponowany do analiz niemieckiej gospodarki. Analizy takie wypełniają treść tej obszernej monografii. W głównej hipotezie badawczej Autor stwierdza, że niemiecki model gospodarczy wciąż odwołuje się do zasad ordoliberalizmu i SGR, ale nadal pozostawia wiele luk i niezbadanych obszarów.

Sformułowany przez Autora model analityczny instytucjonalnej analizy rynku pracy nadaje się nie tylko do gospodarki niemieckiej. Uogólnienie wyników badań, dokonane w podrozdziale 5.9. stanowi swoisty wzorzec – kryterium odniesienia do podejmowania analiz rynku pracy w każdej innej gospodarce rynkowej, z aktywną społeczno-gospodarczą rolą państwa. Taką przydatność Autor wyjaśnia, argumentuje, dowodzi w wielu miejscach treści monografii. Trudno Autora w tym zastąpić i jeszcze trudniej wskazać ewentualne niedostatki w podjętych analizach i sformułowanych wnioskach. Wiele z wniosków nie musi podobać się ich adresatom, zwłaszcza

w obszarze zachowań behawioralnych. Przykładowo zalecenie wychowawczej roli polityki dla uczestników rynku pracy – stosowanie więc instrumentów motywujących i kontrolnych, a nie nakazowo-rozdzielczych.

Mam przekonanie, że sformułowany model, wnioski z analizy teoretycznej i empirycznej zasługują nie tylko na uznanie dla ich pracochłonności, rzetelności, ale także wypełniają lukę w teorii i praktyce funkcjonowania rynku pracy w gospodarce rynkowej. Powinny mieć zastosowanie w nauce, w polityce, w procesach edukacji przyszłych pracowników oraz pracodawców i polityków.

Warto podkreślić, że zdumiewa ogrom przetworzonego w treści pracy tworzywa – literatury, materiału historycznego oraz empirycznego, zdolność do analizy i syntezy interdyscyplinarnych problemów badawczych. Bibliografia obejmuje blisko czterysta pozycji, powiązanych w treści, dzięki znakomitemu warsztatowi naukowemu Autora. Internalizuje on w treści dorobek klasyków myśli ordoliberalnej oraz SGR i nie tylko w zakresie rynku pracy. Z tego powodu monografię można uznać za, niespotykane dotąd w Polsce i za granicą, kompendium wiedzy o wykorzystaniu ordoliberalizmu jako szkoły ekonomicznej, w powiązaniu ze szkołą historyczną – w analizie i w działaniu gospodarki rynkowej.

Autor trafnie wybrał fundamenty analizy teoretycznej, to jest SGR i jej niemiecki model, przez co monografia jest reprezentatywna oraz udokumentowana faktami i procesami i to w długim okresie.

Koncepcja SGR, wzorowana na ordoliberalnej teorii ładu gospodarczego, jest uznanym wzorcem społecznej polityki gospodarczej, wykorzystującym różne nurty teoretyczne ekonomii, a także innych nauk społecznych oraz humanistycznych, której powojenne, zniszczone Niemcy zawdzięczają tzw. cud gospodarczy. Przypisuje się go autorskiej i historycznej koncepcji SGR ekonomisty i polityka – Ludwiga Erharda. Pełnił on wiele funkcji w powojennych Niemczech, m.in. był ministrem federalnym do spraw gospodarki (20 IX 1949) i kanclerzem Niemieckiej Republiki Federalnej (od 16 X 1963), z którego to urzędu zrezygnował 1 XII 1966 roku. Wysiłkiem Erharda nastąpiło płynne przejście, od wprowadzonej w 1936 roku i potem stale uzupełnianej urzędowej kontroli produkcji i dystrybucji, do naturalnych warunków rynkowych, kształtowanych przez sprzedających i kupujących.

Koncepcja SGR ani wówczas, ani współcześnie nie doczekała się należnego jej uznania z powodu błędnych interpretacji. Teoretyczną analizę przyczyn, przejawów, skutków, możliwości korekty nieporozumień dotyczących modelu SGR oraz roli Ludwiga Erharda w niemieckim cudzie gospodarczym zawiera książka Horsta Friedricha Wünsche z 2015 roku¹, wykorzystana także w recenzowanej monografii. Erhard szukał wskazówek dotyczących rozwiązania ważnego dla niego problemu ze studiów i z osobistych doświadczeń z hiperinflacją – ideału autonomicznego zabezpieczenia społecznego wszystkich mieszkańców.

¹ Horst Friedrich Wünsche to jedyny współpracownik i sekretarz naukowy w ostatnich latach życia Erharda (1973-1977). Jest uznanym znawcą działalności i dorobku Erharda, a także świadkiem dziedzictwa duchowego Erharda [zob. Wünsche, 2015, ss. 459].

Warunki społecznych zabezpieczeń były osiągalne – w opinii Erharda – tylko przez politykę gospodarczą. Społeczne zabezpieczenia nie oznaczają przy tym tylko socjalnych zabezpieczeń dla wszystkich. Erhard poszukiwał podstaw społecznego zabezpieczenia w psychologiczno-etycznym podejściu szkoły historycznej z połowy dziewiętnastego wieku.

Motto: *Gute Wirtschaftspolitik ist die beste Sozialpolitik* mówi, że najlepszą polityką społeczną jest dobra polityka gospodarcza. Erhard był przekonany, że państwowe działania w redystrybucji dochodów tylko pogłębiają społeczne konflikty i napięcia. Pełne zatrudnienie dla Erharda to sytuacja, w której każdy poszukujący pracy znajduje ją i ta praca pozwala mu osiągać przychody zaspokajające jego potrzeby życiowe. To zaś nie dotyczy wszystkich dóbr kapitałowych, a zatem wykorzystania wszystkich istniejących zdolności produkcyjnych.

System społeczny według Erharda składa się z dwóch komplementarnych elementów, a mianowicie:

- z polityki gospodarczej zorientowanej społecznie, która zabezpiecza socjalnie większą część społeczeństwa;
- z socjalnej opieki państwa dla potrzebujących, którzy nie mogą pracować, finansowanej z dochodów podatkowych państwa.

Erhard skonkretyzował i zmaterializował tę koncepcję, znalazł model, w którym wolność i społeczne zabezpieczenie wymaga określonego poziomu dobrobytu, w którym wszyscy mają swój udział. Liberalna polityka społeczna w tym modelu jest opisana takimi celami, jak:

- dobrobyt dla wszystkich,
- pełne zatrudnienie,
- wynagrodzenie stosowne do wyników pracy,
- stabilność cen,
- trwałe, nieprzerwany rozwój gospodarczy.

Autor recenzowanej monografii – mimo licznych źródeł – wykorzystał w swoim analitycznym modelu analizy rynku pracy wiele z erhardowskiego modelu równowagi, w którym pełne zatrudnienie oraz odpowiedzialność państwa i jednostki odgrywa dominującą rolę w stabilizacji gospodarki.

Erhardowski model równowagi i wypracowana przez niego koncepcja SGR były odpowiedzią na poszukiwanie skutecznej recepty w stosunku do polityki gospodarczej i przywracania równowagi w gospodarce. J.M. Keynes proponował kierować wysiłki w stronę kreowania dodatkowego globalnego popytu przez państwo, a ordoliberalni myśliciele skupiali swoje wysiłki badawcze wokół kształtowania ładu gospodarczego przez państwo. Do nich trzeba zaliczyć zwłaszcza Ludwiga Erharda (urodzonego w 1897 roku) oraz Waltera Euckena (urodzonego w 1891 roku).

Autor recenzowanej monografii słusznie więc lokuje koncepcję rynku pracy w SGR i wykorzystuje propozycję porządku oraz postulaty dla polityki z myśli Alfreda Müllera-Armacka i Ludwiga Erharda. Ład gospodarczy, któremu jest podporządkowany model rynku pracy w treści recenzowanej monografii, wypracowany został zwłaszcza przez Waltera Euckena. Autor monografii wyraża przekonanie Euckena, że *Bez istnienia ładu*

gospodarczego, gospodarowanie staje się zadaniem niewykonalnym. Logika pozwala dodać, że ład gospodarczy nie istnieje bez zatrudnienia i rynku pracy.

W okresie hiperinflacji i wielkiego kryzysu finansowego w latach międzywojennych, potrzebna była prosta koncepcja i określenie roli ekonomii wobec innych nauk oraz relacji między naukową sferą a innymi sferami życia. Próby takiej podjął się Eucken, stopniowo tworząc swój dorobek. Ze szkoły historycznej przyswoił sobie dążenie do przedstawienia rzeczywistości, a w sporze z nią przekonał się, że analizowanie rzeczywistości polega na przykładaniu teorii do konkretnych zjawisk. Eucken zawsze stawiał ekonomii zadanie wyjaśnienia rzeczywistości gospodarczej, ale wiedział, że zadania tego nie da się wykonać bez teorii. Zajmował się więc sam najpierw teorią, którą postanowił rozbudować do obszernego aparatu, który byłby przydatny do abstrakcyjnego badania gospodarczej równowagi i analizy sposobu powstawania równowagi z uwzględnieniem wszelkich możliwych zmian parametrów.

Eucken wybrał trudną i rzetelną drogę tego objaśniania – obserwował konkretne zjawiska gospodarcze i formułował teorię, której punktem centralnym stała się idea ustroju gospodarczego, podejmując na nowo problem teorii i historii. W tych poszukiwaniach pomogła mu kooperacja z dwoma innymi badaczami – członkami tzw. *szkoły freiburskiej*. Byli to: Franz Böhm i Hans Großmann-Doerth, którzy także zajmowali się zagadnieniami ustroju gospodarczego, z początku niezależnie od Euckena. Trzej uczeni podjęli współpracę, której efektem była wspólnie wydawana seria pt.: *Ordnung der Wirtschaft (Ustrój gospodarki)*. Doświadczenie badawcze skutkowało u Euckena zamiarem stworzenia teorii (morfologii) form gospodarki i współzależności różnych porządków życia – gospodarczego, prawnego i politycznego.

Autor recenzowanej monografii podjął się również trudnego zadania co Eucken i inni reprezentanci ordoliberalnej myśli ekonomicznej we współczesnym okresie, również w czasie zagrożenia kolejnym kryzysem finansowym. Wykorzystując oryginalną, niezależną i ponadczasową publikację Euckena pt.: *Grundlagen der Nationalökonomie (Podstawy ekonomii politycznej)*, wydaną w 1939 roku oraz kilkanaście innych jego publikacji, wypracował instrumentarium umożliwiające teoretyczne ogarnięcie konkretnej rzeczywistości gospodarczej, w szczególności na rynku pracy, pokazując możliwości jego kształtowania przez politykę gospodarczą. Kształtowanie to może odbywać się przez ład stanowiony (dla Euckena – proces odgórny, konkretyzujący reguły życia gospodarczego²) oraz przez ład spontaniczny (według Hayeka – proces oddolny, tworzący niesformalizowane reguły gry, normy i zachowania). Łady te wzajemnie określają się, a tworzenie ustroju gospodarczego musi uwzględniać to, że gospodarka nie istnieje sama dla siebie, lecz jest powiązana z wieloma, innymi dziedzinami.

Teoria ładu gospodarczego Euckena wywarła znaczący wpływ na wykształcenie się tzw. Społecznej Gospodarki Rynkowej, sformułowanej przez Alfreda Müllera-Armacka w 1947 roku, wykorzystanej i rozwiniętej w oryginalny sposób przez Ludwiga Erharda

² Rozwinął je Eucken w publikacji uznanej za wyjątkową pt.: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik (Zasady polityki gospodarczej)*, wydanej po śmierci autora, w 1952 roku. Sformułowane w niej zasady noszą miano *konkurencyjnego ładu gospodarczego*, określającego ustrój wolnościowy, godny człowieka.

w jego polityce gospodarczej. Warto dodać za Wünsche, że Erhard sceptycznie traktował polityczne zalecenia wyprowadzane z doskonałego rynku, a zasady polityki gospodarczej Euckena uważał za niewykonalne. Autor recenzowanej monografii prezentuje bardziej optymistyczny pogląd w tym względzie, uznając tzw. konstytuujące zasady ładu gospodarczego Euckena za kryteria swojej analizy teoretycznej rynku pracy.

Istotą SGR jest kompromis równości społecznej i zasady wolności na rynku. Ludwig Erhard był ekonomistą i socjologiem, ale przede wszystkim politykiem. Swoją, uwieńczoną sukcesem, politykę gospodarczą i społeczną kształtował według własnych przemyśleń. Zdaniem Wünsche: *SGR Ludwiga Erharda nie daje się podporządkować bezpośrednio żadnej neoliberalnej teorii*. Erhard badał, jak jego idealny wzorzec (obraz) społeczeństwa może urzeczywistniać się w każdym indywidualum, żyjącym w wolności i społecznym bezpieczeństwie, bez wtrącania się władzy.

Erhard wypracował ducha polityki, nazywając go *oryginalną wolnością (originäre Freiheit)*. Chodziło mu o to, aby wolność nie tylko formalnie zdefiniować, lecz praktycznie móc ją przeżywać. Za niemożliwe uważał ograniczanie wolności przez władzę. Wolność powinna być zapewniona w tzw. naturalnym porządku.

W myśleniu o wolności w SGR istotne znaczenie ma rozróżnianie (podobnie jak u Hegla) *wolności od czegoś i wolności do czegoś*, które zostało wykorzystane także w recenzowanej monografii. Ta pierwsza oznacza wolność negatywną, przez którą rozumie się brak zewnętrznego przymusu, ta druga oznacza wolność pozytywną, w której akcentuje się moment wyboru i możliwość jego zaistnienia – „wolność do” czy też „prawo do” czegoś. W opisie wolności „do czegoś” Erhard skupiał się na odpowiedzialności jednostki za sposób wykorzystania „wolności od czegoś”. Według Erharda, tylko ład gospodarczy jest w stanie połączyć te dwie warunkujące się wolności z odpowiedzialnością jednostki za korzystanie z wolności – ze swobód, co ma miejsce również na rynku pracy.

Uzasadnione pragnienie jednostki – wolności, większego bezpieczeństwa materialnego i socjalnego może być wypełnione – zdaniem Erharda – jedynie dzięki wzrostowi powszechnego dobrobytu, co może zapewnić każdemu poczucie jego ludzkiej godności, a przez to pewności i niezależności od wszelkich władz. Stąd wydaje się słuszne wskazanie pożądanых reform na rynku pracy przez Autora recenzowanej monografii w postaci rozwoju przedsiębiorczości. Warto dodać, że wysoki wzrost gospodarczy dla Erharda nie powinien być uznawany za sukces rynkowych zasad, gdyż *Jednostka powinna chcieć się sprawdzić w oparciu o własne siły i ponieść ryzyko życia, odpowiadając za własny los, a państwo powinno dawać jej tyle wolności i zostawić jej tyle dochodu z pracy, aby sama mogła kształtować swoją egzystencję, swój los i swojej rodziny* [Erhard, 2012, s. 297]. Ta maksyma Erharda, mocno zbliżona do zasad ładu stanowionego Euckena, ale także bliska idei wolności Hayeka [Hayek, 2006, s. 25-26], stanowi, jak się wydaje, istotę modelu analitycznego rynku pracy, wypracowanego przez Autora recenzowanej monografii. Czytelnik znajdzie w niej wiele jeszcze innych odniesień do: literatury, poglądów i procesów społeczno-gospodarczych.

Monografia uczy pokory wobec złożoności procesów społeczno-gospodarczych i rynku pracy, dostarcza wiedzy, jak można tę złożoność ogarniać i podejmować próby

jej zmiany, aby utrwać ład gospodarczy – podstawowy stan i cel w gospodarce rynkowej. Autor podpowiada, że poprawna, rzetelna analiza rzeczywistości, zarówno przez ekonomistów, jak i polityków, wymaga przyjęcia wzorca teoretycznego i jego krytycznego wykorzystania.

Literatura

- Erhard L., 2012, *Dobrobyt dla wszystkich*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Hayek F. A. von, 2006, *Konstytucja wolności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wünsche H. F., 2015, *Ludwig Erhards Soziale Marktwirtschaft, Wissenschaftliche Grundlagen und politische Fehldeutungen*, Lau Verlag Reinbek/München.